

AZƏRBAYCANDA FİZİKİ TƏRBİYƏ VƏ İDMANIN İNKİŞAF STRATEGİYASI

p.ü.f.d., prof. əvəzi F.C. Hüseynov

Azərbaycan İdman Akademiyası

farhad.huseynov@sport.edu.az, orcid.org/0000-0002-5927-2444

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 13 yanvar 2025

Dərc olunub: 19 mart 2025

© 2021 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya. Məqalədə Azərbaycanla fiziki tərbiyə və idman sahəsinin inkişafındakı əsas məsələləri, kadr hazırlığı, bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olanların, idman qurğularının sayı və s. təhlil edilir. Bu gün bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı, şübhəsiz ki, ölkəmizin əsas strateji vəzifələrindən biridir. Həm kütləvi idmanın, həm də ən yüksək nailiyyətlərin idman növlərinin inkişafı məsələləri ən yüksək səviyyədə müzakirə olunur və ölkə rəhbəri, Olimpiya Komitəsinin prezidentinin daimi diqqət mərkəzindədir.

Açar sözlər: *strategiya, fiziki tərbiyə, idman qurğuları, kütləvi idman, kadr, menecer, inkişaf.*

Bu gün fiziki tərbiyə və idmanın inkişafı, şübhəsiz ki, ölkəmizin əsas strateji vəzifələrindən biridir. Həm kütləvi idmanın, həm də yüksək nailiyyətlər idman növlərinin inkişafı məsələləri ən yüksək səviyyədə müzakirə olunur və ölkə rəhbəri Olimpiya Komitəsinin prezidentinin daimi diqqət mərkəzindədir.

Bu məqalə Azərbaycanda fiziki tərbiyə və idmanın inkişafı istiqamətində həyata keçirilən strategiyaları araşdırır. Ölkədə idmanın kütləviləşdirilməsi və yüksək nailiyyətlər idmanının inkişafı dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biridir [4, 6].

Fiziki tərbiyə və idmanın inkişafı üçün yaradılan şərait, sağlam və fəal həyat tərzinə əhalinin cəlb edilməsi effektiv vasitə kimi dövlət siyasətinin bir hissəsi hesab olunur. Fiziki tərbiyə və idmanın rolu vacib sosial-iqtisadiyyat və politik faktor kimi müasir dünyada aparıcı yer tutur. Əhalinin mənəvi və fiziki sağlamlığı, azərbaycanlı idmançıların iri miqyaslı və beynəlxalq yarışlarda qalibiyyəti sözsüz ki dövlətin müsbət imicini formalaşdırır.

Son zamanlar dövlət idarəetmənin bütün səviyyələrində yüksək nailiyyətlər idmanın inkişafının, kütləvi idmanın və məhdud imkanlı və invalidlər arasında idmanın problemlərinin həlli vacibliyi artmaqdadır. Azərbaycan idmançıların uğurları beynəlxalq aləmində uğurları kifayət qədər inandırıcıdır [3].

Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün Azərbaycanda yaradılan maddi-texniki baza müasir tələbatlara cavab verir. Belə şərait beynəlxalq aləmdə rəsmi yarışların təşkili və keçirilməsi üçün müvafiqdir, dünya və avropa miqyaslı yarışlara hazırlıq məqsədilə təlim-məşqlərin keçirilməsi üçün digər regionlara və ölkələrə şəraitin axtarışı məsələləri artıq önəmli deyil [1].

Müsbət dəyişikliklərə baxmayaraq ölkə və AR Gənclər İdman Nazirliyi qarşısında dərhal həll olunan global problemlər mövcuddur. Çünki bədən tərbiyəsi və idman insan potensialının inkişafında effektiv investisiyasıdır. Azərbaycan vətəndaşların həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edir.

Fiziki tərbiyə və idmanın inkişafı haqqında danışarkən, idman obyektlərinin təsirdən danışmamaq olmaz. İdman obyektlərinin sayının artması ilə əlaqədar bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı sahəsində bir sıra vacib vəzifələri - idman və əyləncə tədbirlərinin, müxtəlif səviyyələrdə idman yarışlarının, təlim fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsini həll etmək mümkündür [5].

Müasirdə həm yüksək səviyyəli idman növlərində, həm də kütləvi idman növlərində idman qrupları, əhalinin müxtəlif təbəqələri üçün fiziki fəaliyyət növləri üzrə dərslər, təlimlər, seminarlar keçirilir. Eyni zamanda, xizək kurortlarında mövcuddur. Bu qış qurğularında insanların idmanla məşğul olması kütləvilik xarakteri daşıyır.

Bu gün yalnız böyük şəhərlərdə deyil, həm də kiçik qəsəbə və kəndlərdə müxtəlif tipli idman obyektlərinin inşa edilməsi müasir və

gənc sakinlərin arzusudur. Beləliklə, yaşayış yerindən asılı olmayaraq hər kəsə bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaq imkanı verilir. Kütləvi bədən tərbiyəsinin inkişafının mühüm göstəricisi şəhər idman istirahət infrastrukturunun sayının çox olmasıdır [2].

Müasirdə şəhər idman-istirahət infrastrukturunun ümumi sayın artması turistlərin artması ilə əlaqədardır. Şəhər idman infrastrukturunun görünüşü, fikrimizcə, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına müsbət təsir göstərir. Bu cür infrastruktur, gəzinti məsafəsində, həyətlərdə və parklarda idmanla məşğul olmağa imkan verir, əlavə olaraq, yaşından və hazırlıq səviyyəsindən asılı olmayaraq hər kəs idman etmək hüququ qazanır. Bu vəziyyətdə dərslər tamamilə pulsuzdur, bu, əlbəttə ki, əhəlinin bir çox təbəqəsi üçün vacib amildir. Son illərdə təkcə öz-özünə təhsil almaqla deyil, həm də şəhər müəssisələrində qrup dərsləri keçirməyə meyl mövcuddur.

Müasir dövlətin əsas problemi - millətin sağlamlığıdır. Sağlam millət - güclü və möhkəm dövlətdir, lakin bu gün bizim ölkədə gənclər arasında sağlamlığın pozulması problemləri mövcuddur [1].

Fiziki tərbiyə və idmanın gələcək inkişafı daimi diqqətdə olmalı, əhəlinin sağlam həyat tərzinin təşkilinin vacib problemlərindən biri kimi bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına ehtiyac var. Kütləvi bədən tərbiyəsi və idman ilə məşğul olması üçün əhəli arasında çətinliklər mövcuddur. İdman qurğularında mövcud olan bəzi maddi məhdudlar fəal məşğul olması üçün yeniyetmələr və gənclər arasında çətinliklər yaradır.

Uşaq-gənclər idmanın effektiv sisteminin olmaması, ölkənin yığma komandalarına ehtiyat qüvvəsinin hazırlığı və seçimi digər problem kimi qəbul etmək lazımdır. Həll olmaqda olan təşkil-iidarə olunma, maddi-texniki, elmi-metodiki, tibbi-bioloji və kadr təminatı problemləri uşaq-gənclər idmanının inkişafına maneəliçik yaradır, milli komandalar üçün tam ehtiyat qüvvələrin hazırlığına imkan vermir [2].

Ümumtəhsil müəssisələrində və yaşayış yerlərində uşaq-gənclər idmanının inkişafına bir sıra problemlər çətinliklər yaradır. Ümumtəhsil məktəblərində və yaşayış yerlərində idman

bazaların olmaması və ya kiçik olması, idman qurğuların çatışmaması problemi mövcuddur. Yaşayış yerlərində yeniyetmələr, uşaqlar və gənclərlə bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təşkili üçün idarəetmə təşkilatların kifayət qədər olmaması, uşaqlar arasında bədən tərbiyəsi və idman üzrə təbliğatın olmaması öz təsirini göstərir.

Ümumtəhsil müəssisələrində uşaq-gənclər idmanının inkişafı və təkmilləşdirilməsi üçün təhsil müəssisələrinin maddi - texniki bazasının möhkəmlənməsi və genişlənməsi, müasir idman avadanlığı ilə təmin etməsi vacibdir. Ümumtəhsil məktəblərində bədən tərbiyəsi müəllimlərin peşəkarlığının artması, idman klublarının (mərkəzlərin) yaradılması məqsədə uyğundur [1, 2].

Digər vacib problemlərdən biri yüksək nailiyyətlər idmanında global rəqabətin mövcudluğudur.

Son illər ərzində beynəlxalq idman aləmində rəqabət mühüm dərəcədə artıb, xüsusən də bu Olimpiya oyunlarında ifadə olunur. Yüksək idman nailiyyətlərin əldə edilməsi - hər ölkə üçün, beynəlxalq aləmdə özünü göstərmək üçün ən əlverişli imkandır. Yüksək idman nailiyyətləri - bu ölkənin sosial-iqtisadiyyatın əksidir. İdmanda məqsədin əldə edilməsi üçün dövlətin potensialın istifadəsi tələb edilir, hətta iqtisadiyyat, elm, insan və resurs kapitalı daxil etməklə tələb olunur. İdman qalibiyyətləri beynəlxalq aləmdə ölkənin müsbət imicinin yaradılmasına xidmət edir [4].

Olimpiya oyunları növləri üzrə idman nailiyyətlərinin mühüm artması bir sıra dünya ölkələrin statusunu yüksək səviyyədə qoruyub saxlamasına xidmət edir. Azərbaycan idmançıların nəticələrinin artması üçün daimi və daha çox səylərin artması vacibdir.

İdmanda rəqabət perspektivdə güclənəcək, bu da yüksək nailiyyətlər idmanının inkişafı üçün yüksək texnoloji yanaşmaların işlənilməsi üzrə vəzifələr yaradır.

Müasir şəraitdə idman dövlətimizin vacib faktorlarından biri kimi hesab olunur və yüksək nailiyyətlər idmanı burada xüsusi yer tutur. Yüksək nailiyyətlər idmanı o, andan başlayır ki, ne vaxt ki, idmançı yığma, milli komanda tərkibində rəsmi yarışlarda iştirak etməyə başlayır. İdman ehtiyatının hazırlığına Olimpiya

komitəsi, ARGİN, BGİBİ, Federasiyalar rəhbərlik edir. Bu gün Azərbaycanda 55-dan artıq Olimpiya kompleksləri, 50 yaxın idman mərkəzləri və məktəbləri fəaliyyət göstərir. Bununla yanaşı idman məktəbləri tərəfindən, ali məktəblər tərəfindən istifadə edilən bir sıra idman zalları mövcuddur. Bu imkan qurğularında idman ehtiyatının yüksək keyfiyyətlə hazırlığı üçün ən müasir idman reabilitasiya mərkəzi

fəaliyyət göstərir. Məşqçi-müəllimlərin, menecerlərin hazırlığı ilə AİA, idman növləri üzrə bir sıra akademiyalar və idman internatı fəaliyyət göstərir [3, 5]. Lakin məşqçi-müəllim heyətinin peşəkarlığının enməsi ixtisasçıların, və idman məktəblərinin məşqçi-müəllimlərin, xüsusəndə əyalətlərdə fəaliyyət göstərən məşqçilərin ixtisas artırma kursların və sistemin olmaması ilə əlaqələndirmək olar.

Yüksək nailiyyətlər idmanın və idman ehtiyatının hazırlığının inkişafı üçün şəraitin yaradılması məqsədilə vacibdir:

1.	idman məktəblərinin fəaliyyətinin növbəti səviyyəyə keçirməsi ilə işin optimallaşdırılması;
2.	hər il idman təşkilatları, idman məktəblərin direktorları, məşqçiləri, idmançıları, idman həkimləri arasında konkursların keçirilməsi;
3.	idman məktəblərin, xüsusəndə əyalətlərdə maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi və inkişaf edilməsi;
4.	baza idman növləri üzrə idman məktəblərində və ya ümumtəhsil məktəblərində xüsusi siniflərin yaradılması üçün təklif etmək lazımdır.

İdmanın inkişafındakı müasir tendensiyalar. Müasir idmanın vəziyyətini qiymətləndirən kifayət qədər çox sayda əsərlər hazır-

lanmışdır. Onların təhlili son on ildə müşahidə olunan idmanın inkişafında aşağıdakı əsas tendensiyaları müəyyən etməyə imkan verir:

İdman nailiyyətlərində əhəmiyyətli artım.

Bu, bir sıra amillərlə bağlıdır:

1.	daha effektiv olan yeni təlim metodlarının tətbiqi ilə; məşq metodologiyasındakı hər hansı dəyişiklik ilk növbədə atletik performansın yaxşılaşdırılmasına yönəlib.
2.	yarıqların keçirilməsi şərtlərinin dəyişdirilməsi, inventarın, idman avadanlıqlarının təkmilləşdirilməsi ilə;
3.	təlim işlərinin həcmnin əhəmiyyətli dərəcədə artması ilə;
4.	performansı (psixoloji və fizioloji oriyentasiya) yaxşılaşdırmaq üçün yeni üsullardan istifadə etməklə, idmançıların bərpası üçün yeni farmakoloji vasitələrin yaradılması;
5.	yarıqların iqtisadi stimullaşdırılması ilə. Son illərdə bir çox yarıqların mükafat fondunun, əsasən, qeyri-dövlət vəsaitlərinin cəlb edilməsi, sponsorluq, reklam və s. hesabına kəskin şəkildə artdığını qeyd etmək olar.

Məlumdur ki, “idman yarışı” anlayışı idmançıların özlərinin rəqabət fəaliyyəti ilə yanaşı, yarıqda iştirak, maraqlı tərəflərin (məşqçilər, idman elminin nümayəndələri və s.) rəqabətini də əhatə edir. Bu, ən yeni bərpa vasitələrinin, təlim prosesinin səmərəliliyinin ar-

tırılması vasitələrinin yaradılması ilə bağlı elmi işlərin intensivləşməsinə kömək edir;

Digər problem - idman texnologiyasının innovasiyaların inkişafı və tətbiqi üzrə aparıcı idman ölkələrindən mühüm dərəcədə geri qalmasıdır.

İdman yarıqlarının maliyyələşməsində əhəmiyyətli artım:

1.	onların həyata keçirilməsi şərtlərinə artan tələblər (əsaslar, inventar);
2.	bahalı maddi fəaliyyətə əsaslanan idman növlərinin yaranması və inkişafı;
3.	keçirilən yarıqların proqramının təmsilçiliyinin artırılması və genişləndirilməsi;
4.	təşkilati, məhkəmə, tibbi və informasiya təminatına artan tələblər.

Bundan əlavə, idmançıların seçilməsi və hazırlanması, təlim sisteminin təmin edilməsi, idman elminin, tibb sahələrinin maliyyələşdirilməsi və s. üçün xeyli vəsait tələb olunur.

Müasir idmanın kəskin cavanlaşması.

Uşaqların böyük idmanla məşğul olması problemi istər-istəməz müxtəlif qiymətləndirmələrə səbəb olur. Belə bir fərziyyə irəli sürmək olar ki: uşaqların iştirak etdiyi böyük idman onlara həm mənfi, həm də müsbət təsir göstərə bilər.

Böyük idman gənc idmançının fiziki keyfiyyətlərinin inkişafına və idman ustalığının artmasına, həmçinin səmərəli təhsil təcrübəsinin əldə edilməsinə kömək edir: yeniyyətə öyrənir, maksimum idman göstəricilərin əldə etməsi üçün təkcə sırf motor fəaliyyəti ilə bağlı deyil, çox şey göstərmək lazımdır. "Bir çox təcrübələr ona idman uğurunun təkcə fiziki hazırlıq səviyyəsindən deyil, həm də mümkün zədələrdən asılı olduğunu dərk etməyə köməklik edəcək. O, məğlubiyyətlərə, məyusluqlara, əldə edilənlərdən narazılığa dözməyi öyrənməli olacaq."

Gənc idmançı üçün idman xarakteri məktəbi, ədalətli oyun məktəbi, duyğular məktəbidir. Bir növ "sınaq meydançası"nı təmsil edən fiziki və mənəvi kamillik məktəbi, burada motor bacarıqlarına əlavə olaraq əzmkarlıq, qətiyyət, kollektivizm və həmrəylik hissi, mövcud şəraitə uyğunlaşma qabiliyyəti kimi keyfiyyətlərin seçildiyi bir məktəbdir. Bu da son nəticədə həyat təcrübəsinin zənginləşməsinə töhfə verir [6].

Lakin böyük idman sistemində olmağın gənc idmançıya həm müsbət, həm də mənfi təsirləri ola bilər. Bir çox idman növləri "cavanlaşmağa" başlamışdır və bu, gənc idmançıların-fenomenal qabiliyyətləri və məşqlərin transsendent intensivləşməsi (bəzi gənc idmançılar üçün məşqlərin müddəti gündə 5-8 saat intensiv əməyə çatır), psixoloji, bioloji stimullaşdırma növləri, nəticələri "sıxıb çıxarmağa" imkan verən maddi şirnikləndirmənin üsulları və formaları ilə əlaqədardır.

Müasir idmanda idman nailiyyətlərinin səviyyəsi gənc idmançının getdikcə daha çox xüsusi uyğunlaşmasını tələb edir və "onun fiziki sağlamlığının ümumi möhkəmlənməsi və hərtərəfli möhkəmləndirilməsi üçün az imkanlar buraxır".

İdmanın peşəkarlaşması. İdmançı əmək fəaliyyətinin əsas növü olduğu bir peşə sahibi sayılır. Peşəkar idmanın özü isə müasir cəmiyyətdə bir iş növü, əyləncə sənayesinin mühüm hissəsi, ticarətin ən mürəkkəb formalarından biri, məqsədi satışdan gəlir əldə etmək olan sahibkarlıq fəaliyyəti kimi təqdim olunur.

Son on illərdə Azərbaycanda da peşəkar idman fəal şəkildə inkişaf edir, idmançılarla xarici klublarda işləmək üçün müqavilə bağlamaq təcrübəsi genişlənir.

İdmanın peşəkarlaşması idmanın effektivliyinin, texniki, estetik və əyləncəliliyinin artmasına töhfə verən qaçılmaz obyektiv prosesdir. Bundan başqa, idmanı yeni təşkilati-iqtisadi əsasda yerləşdirməklə, təsərrüfat hesablı klublar yaratmaqla dövlət ölkə büdcəsinə əlavə maliyyə gəlirləri mənbəyi əldə edə bilər.

Eyni zamanda "peşəkar-kommersiya" və "peşəkar-super nailiyyət" idman növlərini ayırmağın zəruriliyini qeyd edir, çünki birincisi maliyyə mənfəəti əldə etmək, biznes sənayesi olmaq qanunlarına tabedir, ikincisi isə qanunlara uyğun olaraq inkişaf edir. İdman fəaliyyəti qanunları düzgündür, ikinci qrup nümayəndələrinin gəlirləri peşəkarların maaşına çata bilər və hətta onları üstələyə bilər.

Bütövlükdə, peşəkar idman yaradıcılıq üçün istənilən peşəkar sənətdən heç də az imkanlar vermir: o, idmançıları daim təkmilləşdirməyə, nəticələrin sabitliyinə və rəqabət qabiliyyətinə diqqət yetirməyə məcbur edir.

Bununla belə, Azərbaycanda və xaricdə peşəkar idmanın inkişaf dinamikasını səciyyələndirən bir çox müəlliflər qeyd edirlər ki, peşəkarlaşmaya görə idman öz humanist funksiyasını və cəmiyyətdəki rolunu itirir [4].

Qələbəni və rekordu mənə və məqsəd kimi qəbul edən idmançı öz sağlamlığını şüurlu şəkildə qurban verir: məşqçi ultra yüksək yüklər hesabına yüksək nailiyyətləri təmin edən proqramlardan istifadə edir; liderlər təlim və idmançıları qələbəyə yönəlmiş fəaliyyətlərində həvəsləndirirlər; sağlamlığın itirilməsi – idmançının şəxsiyyətinin zədələnməsi zəruri qurban kimi qəbul edilir. "Peşəkarlaşdırılmış idman sosial fəlakətdir, çünki onun məhsulu təkcə ölkəni tərənnüm edən qələbələr və rekordlar deyil, həm də sağlamlığını itirmiş insanlardır",

Peşəkar idmanda olimpiya idman növünün “Ədalətli oyun” prinsipi öz əhəmiyyətini itirərək yerini “nəyin bahasına olursa olsun, qələbə” prinsipinə (rəqibi qorxutmaq, aqressivlik, saxtakarlıq, yarışdan kənarda və yarış zamanı rəqibə güclü psixoloji təzyiq göstərmək) verir.

Olimpizm böhranı. Olimpiya idman növlərinin böhranının ilk əlaməti onun kommersiyalaşdırılmasıdır, o zaman olimpiya hərəkəti “idman şou-biznesi, reklam texnologiyası və dövlət siyasətinin sintezi” olmağa başlayır.

Olimpiya idman növləri kütləvi idman növlərindən uzaqlaşır: dünyada idman nailiyyətlərinin sürətli artımı əhalinin qalan hissəsinin fiziki hazırlığında əldə olunan nailiyyətlərə uyğun gəlmir. Eyni zamanda, olimpiya idmanı büdcənin nəhəng məbləğlərini yayındırır. Belə ki, məsələn, yalnız bir superliqa futbol komandasının saxlanması Azərbaycanda klubun büdcəsinə orta hesabla 5-10 milyon dollara başa gəlir.

Olimpizmdə hakimlərin təcrübəsizliyi, azarkeşlərin subyektivliyi və qeyri-dostluğu, həddindən artıq yüksək məşq yükləri nəticəsində idmançıların səhhətinin pisləşməsi kimi anti-humanist hallar müşahidə olunmağa başladı [2].

Doping müasir Olimpiya hərəkətinin əvəzedilməz atributuna çevrilir. Nəticələrin dopinqlə saxtalaşdırılması idmançıların sağlamlığını pozur, idman fəaliyyətinin nəticəsinin idmançının özü tərəfindən deyil, kimya və farmakologiyanın nailiyyətləri ilə müəyyən edilməsinə kömək edir.

Bununla belə, müzakirələr zamanı olimpiya hərəkəti ilə bağlı əks mühakimə də bildirilir: Olimpizm fiziki və mənəvi kamillik, fəal və tam insan həyatı, rəqabət ruhu, hörmət kimi ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanır.

Azərbaycanda yeni idman növlərinin meydana çıxması və idman sahəsinə yeni rəqabətli təzahürlərin cəlb edilməsi müasir zamanın tələbidir.

Bu, yeni möhtəşəm yarışlara ehtiyac və ya mövcud kompleks yarışların təkmilləşdirilməsi ilə bağlı ola bilər. Bəzi idman növlərinin formalaşması əvvəllər yaradılmış idman növlərinin müasirləşdirilməsi, idmanın mədəniyyə-

tin digər sahələri (idman rəqsi, bədii gimnastika) ilə qarşılıqlı əlaqəsi, müxtəlif idman növlərinin qarşılıqlı təsiri və qarşılıqlı zənginləşməsi, elmi-texniki tərəqqi nəticəsində mümkün olmuşdur.

Müasir idman çoxşaxəlidir, differensialdır və bu, fərdin və cəmiyyətin idman sahəsində ən müxtəlif ehtiyaclarını ödəməyə imkan verir. Bununla belə, ziddiyyətli xüsusiyyətlərə malikdir ki, bu da ona ikitərəfli münasibət yaradır. Bəziləri idmanı sağlamlıq mənbəyi, əmək qabiliyyəti, insanın xarakterinin “dəmiri”, insan imkanlarının həddlərinin göstəricisi kimi qiymətləndirirlər. Digərləri idmanın məşğul olanların fiziki sağlamlığına və şəxsi keyfiyyətlərinə mənfi təsirini qeyd edirlər. Bu cür fikir ayrılıqları bu fenomenin nəzərdən keçirildiyi mövqelərlə müəyyən edilir.

İdmanın şəxsiyyətə və cəmiyyətə müsbət və ya mənfi təsiri daha çox idmanın özündən deyil, onun yetişdirilməsinin konkret şəraitində idman fəaliyyətinin müxtəlif sahə və formalarından istifadənin məqsədəuyğunluğundan, cəmiyyətin sosial-iqtisadi səviyyəsindən asılıdır. İdman fəaliyyətini müşayiət edən spesifik əxlaq tərbiyəsi sistemi və onun müəyyən dərəcədə hansı tərəfdən və hansı şərtlərlə media tərəfindən təqdim olunması haqqında məlumat verir.

XXI əsrdə idmanın inkişaf tendensiyləri. Yaxın gələcəkdə dünyanı gözləyən demografik dəyişikliklərin ən mühüm aspektlərini təhlil edən və XXI əsrdə idmanın inkişafının ondan asılı olduğu tədqiqatlara xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu tədqiqatlar bizi inandırır ki, əhalinin artması xarakterik olub.

Bu proses müxtəlif regionlarda və ölkələrdə çox qeyri-bərabər olsa da, Azərbaycan üçün də xarakterikdir. Artıq 21-ci əsrin əvvəllərində əhalinin artması prosesinin ciddi artım templəri alacağı və bir çox ölkələrdə 50 yaşdan yuxarı insanların sayının təxminən 30% təşkil edəcəyi qeyd edilir. Bu insanlar 21-ci əsrin əvvəllərində idmana tamamilə başqa münasibətlə pensiya yaşına gələcəklər.

Bu gün idman və istirahət sənayesində çoxlu keyfiyyət dəyişiklikləri baş verir ki, bu da, şübhəsiz ki, bu sahənin gələcək inkişafına təsir göstərə bilər.

Bu dəyişikliklərə, fikrimizcə, aşağıdakılar daxildir:

1.	sağlam həyat tərzini çoxları üçün ayrılmaz xüsusiyyətə çevrilir;
2.	idman və istirahət sektorunun rəhbərləri və mütəxəssisləri hesab edirlər ki, onların fəaliyyətlərində əsas uğur amili göstərilən xidmətlərin keyfiyyətidir;
3.	texnoloji inqilab və elmi-texniki məlumatlar idmanın özündə, idmançıların hazırlanmasında və bədən tərbiyəsi dərslərinin keçirilməsində dəyişikliklərə gətirib çıxarır. Bunlar kompüterlər və müəyyən idman növlərində robot tərəfdaşa qədər ən son simulyatorlardır;
4.	qrup dərsləri getdikcə fərdi proqramlarla əvəz olunur.

Cəmiyyətdə gözlənilən demografik dəyişiklikləri nəzərə alaraq biz fiziki tərbiyə və idman hərəkətimizin məqsəd və vəzifələrini yenidən nəzərdən keçirməliyik. İstəsək də, istəməsək də, ən yüksək nailiyyətlər idmanı 21-ci əsrin əvvəllərində özəl sektorun prerogativinə çevriləcək. Dövlət idmandan millətin tərbiyəsi, kamilləşməsi, asudə vaxtının səmərəli keçirilməsi amili kimi istifadə olunmasında daha fəal rol oynamağa başlayacaq. Bu fəaliyyətdə yerli hakimiyyət orqanlarının rolu kəskin artacaq. Bu da qanunvericilik aktlarında öz əksini tapmalıdır [6].

21-ci əsrin əvvəli Azərbaycan idmanının əsasını təşkil edəcək klubların fəaliyyətinin əsl dirçəliş onilliyi olacaq. Ancaq bunun üçün bizə yeni növ idman işçiləri lazımdır - təlimatçılar və metodistlər, məşqçilər və məsləhətçilər, proqramçılar və fizioterapevtlər və nəhayət, rəhbərlər və menecerlər. Qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsi ali təhsil sistemimizin bədən tərbiyəsi və idman sahəsində yenidən qurulmasından da asılı olacaqdır.

Nəhayət, dövlət idman orqanlarımız başa düşəcəklər ki, yarışların keçirilməsi onların əsas forması deyil. Bu, dövlət orqanlarını adi işlərdən əsasən azad edəcək və funksiyalarını dəyişdirəcək ixtisaslaşmış təşkilatlar tərəfindən həyata keçiriləcəkdir. Amma buna indidən hazırlaşmalıyıq. Biz idman işçilərinin hər şeyə qadir olmasına öyrəşmişik. 21-ci əsrdə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, yeni tipli və daha dar ixtisasa malik mütəxəssislərə ehtiyacımız olacaq.

XXI əsrin əvvəlində Azərbaycanda peşəkar idmanın kortəbii inkişaf tendensiyası dayanacaq ki, idmana münasibət bu gün nə iqtisadi, sosial və ya psixoloji şəraiti, nə də əhəlimizin həyat tərzini və səviyyəsini, hətta daha çox dövləti nəzərə almaq. Azərbaycanda peşəkar

idmanın inkişafı ilk növbədə təkcə idman sevgisi deyil, həm də onun kommersiya maraqları olan insanlardan gəlməlidir. Bu, ilk növbədə peşəkar liqalarda komandaların sayının kəskin azalmasına səbəb olacaq. Ancaq bu, bizim getməli olduğumuz yoldur. Elit idmanın və peşəkar idmanın inkişafı müxtəlif təşkilatlar və müxtəlif insanlar tərəfindən həyata keçirilməlidir.

Məsələn, komanda peşəkar idman növlərinin inkişafının dəyişməz qaydalarından biri bütün komandaların liqa komandaları arasında əldə etdiyi oyun fəaliyyətlərindən əldə olunan gəlirin bölüşdürülməsidir. Komandalar yalnız meydanda yarışır və liqa quruluşuna görə birlikdə iş aparırlar. Onların arasında heç bir iqtisadi rəqabət ola bilməz. Amma təəssüf ki, peşəkar liqa və komanda rəhbərlərimiz bunu hələ də anlamırlar.

Şübhəsiz ki, peşəkar idmançıların əmək haqqının ödənilməsinə differensial yanaşma idman biznesinin əsas qanunlarından biridir ki, burada peşəkar idman gəlirləri bazar tələbləri ilə müəyyən edilir və fərdi idman növlərinin əyləncə sənayesində real yerini əks etdirir.

Belə hallar fiziki tərbiyə və kütləvi idmanın inkişafını, idman ehtiyat qüvvələrin və yüksək dərəcəli idmançıların hazırlığında çətinlik yaradır, Azərbaycan idmanının rəqabət bacarığına mənfi təsir göstərir.

Dünyanın idman ölkələri bədən tərbiyəsinin nəzəriyyəsi və idman məşqi, pedaqogikası, psixologiyası, biomexaniki və biotexnoloji, tibbi, informatikası, nanotexnologiyası və idarəetmə sahələrində bədən tərbiyəsi və idmanın yeni inkişafın texnoloji bazasına keçid ediblər.

Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf problemlərini "idman hamı üçün" ilə həll etmək olar, insanların sağlamlığının möhkəmlənməsi məqsədi olan hərəkəti fəaliyyət

yətin müxtəlif formaların və yarışların inkişafı ilə "yüksək nailiyyətlər idmanına" nail olmaq olar.

Nəticələr

1. Dövlət Siyasəti və Strateji Yanaşma:

- Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı Azərbaycan dövlətinin əsas vəzifələrindən biri hesab olunur.
- Olimpiya Komitəsinin və dövlət rəhbərliyinin idmana verdiyi dəstək sayəsində beynəlxalq yarışlarda uğurlar əldə edilir.

2. İdman İnfrastrukturunu və Maddi-Texniki Baza:

- Müasir idman obyektlərinin inşası və regionlarda idman komplekslərinin yaradılması geniş vüsət alıb.
- İdman qurğularının sayının artması, beynəlxalq yarışların ölkədə keçirilməsinə imkan yaradır.

3. Kütləvi İdmanın İnkişafı:

- Şəhər və kənd yerlərində idmanın əlçatanlığı artırılıb.
- Əhəlinin sağlam həyat tərzinə təşviq edilməsi üçün müxtəlif idman tədbirləri təşkil olunur.
- Uşaq-gənclər idmanının inkişafı üçün yeni təşəbbüslər və proqramlar həyata keçirilir.

4. Yüksək Nailiyyətlər İdmanı və Beynəlxalq Rəqabət:

- Olimpiya və dünya çempionatlarında uğurlar qazanmaq üçün idmançıların hazırlıq səviyyəsi artırılmalıdır.
- Beynəlxalq idman yarışlarında Azərbaycan idmançılarının daha güclü çıxış etməsi üçün elmi-metodik və tibbi-bioloji dəstək gücləndirilməlidir.

5. İdmanda Peşəkarlıq və Kadr Hazırlığı:

- İdman sahəsində məşqçi-müəllim heyətinin peşəkarlığının artırılması vacibdir.
- İdman menecerləri, marketoloqlar və ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasına ehtiyac var.

6. Peşəkar və Kommersiya İdmanının Rolu:

- Peşəkar idmanın inkişafı, idman klublarının özəl sektorla əməkdaşlığı genişləndirilməlidir.
- Peşəkar idmanda sağlam rəqabətin qo-

runması üçün etik dəyərlər və "Ədalətli Oyun" prinsipi ön planda olmalıdır.

7. Gələcək Perspektivlər və Təkliflər:

- İdman sahəsində qanunvericilik təkmilləşdirilməli, maliyyə dayanıqlılığı təmin edilməlidir.
- Regionlarda idmanın daha geniş yayılması üçün yeni idman proqramları hazırlanmalıdır.
- Gənclərin idmana marağını artırmaq üçün innovativ metodlar və rəqəmsal texnologiyalar tətbiq edilməlidir.

Beləliklə, Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı müsbət dinamika göstərir. Dövlət dəstəyi və strategiyalar sayəsində idman obyektlərinin sayı artır, əhəli arasında idmana maraq yüksəlir. Bununla yanaşı, peşəkar kadrların hazırlanması, idman elminin inkişafı və infrastrukturun daha da gücləndirilməsi üçün yeni yanaşmalara ehtiyac var.

ƏDƏBİYYAT

1. 2019-cu ilin idman yekunlarına həsr olunan mərasimdə İlham Əliyevin nitqi, 25 dekabr 2019, 12.30
<https://president.az/articles/35483>.
2. Olimpiya Oyunları, Olimpiya Proqramına daxil olan idman növləri üzrə dünya və Avropa çempionatları və Kubok yarışlarında ən yüksək nəticələr göstərmiş Azərbaycan Respublikasının idmançıları və onların məşqçiləri üçün mükafatlar.
3. 2020-2024-ci illər müddətində Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı, Azərbaycan Respublikası nazirlər kabinetinin sərəncamı, Bakı şəhəri, 3 fevral 2000-ci il, № 25s.
4. Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı üzrə Milli Strategiya (2013-2020) (Layihə) Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyi.
5. İdman təşkilatlarının və qurğularının xidmət heyətinin sahə say normaları, Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyi, 2004.
6. "2015-2025-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin İnkişaf Strategiyası"nın təsdiq edilməsi haqqında. 26 yanvar 2015, <http://www.e-qanun.az/framework/29206>

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

к.п.н., и.о.проф. Ф.Д. Гусейнов

Академия Спорта Азербайджана

farhad.huseynov@sport.edu.az, orcid.org/0000-0002-5927-2444

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые вопросы развития физической культуры и спорта в Азербайджане, количество людей, занимающихся физической культурой и спортом, количество спортивных сооружений и многое другое. Развитие физической культуры и спорта, несомненно, является одной из главных стратегических задач нашей страны.

Развитие как массового спорта, так и спорта высших достижений обсуждается на самом высоком уровне и находится в центре внимания Президента Азербайджана, президента олимпийского комитета.

Ключевые слова: стратегия, физическое воспитание, спортивные сооружения, массовый спорт, персонал, менеджер, развитие.

DEVELOPMENT STRATEGY FOR PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS IN AZERBAIJAN

PhD, ass. prof. F.J. Guseinov

Azerbaijan Sports Academy

farhad.huseynov@sport.edu.az, orcid.org/0000-0002-5927-2444

Annotation. The article discusses the key issues of the development of physical culture and sports in Azerbaijan, the number of people involved in physical education and sports, the number of sports facilities and much more. are being analyzed. The development of physical culture and sports is undoubtedly one of the main strategic tasks of

our country. The development of both mass sports and sports of the highest achievements is discussed at the highest level and is in the focus of attention of the president, president of the Olympic Committee.

Keywords: strategy, physical education, sports facilities, mass sports, personnel, manager, development.